

BAROMETAR POSLOVNOG OKRUŽENJA MALIH I SREDNJIH PREDUZEĆA

BAROMETAR POSLOVNOG OKRUŽENJA MALIH I SREDNJIH PREDUZEĆA

Banja Luka, maj 2014.

Izdavač
Agencija za razvoj preduzeća *Eda* - Banja Luka

Za izdavača
Zdravko Miović

Autor
Darko Milunović

Urednik
Miloš Šipragić

Korektura
Ivan Jevđović

Dizajn i priprema za štampu
Nenad Savković

Štampa:
GRAFID d.o.o., Banja Luka

Za štampariju
Branislav Ivanković

ISBN

Tiraž
200

*Ova publikacija je izdata uz podršku Švedske agencije za međunarodnu saradnju i razvoj „Sida“.
Sadržaji u ovoj publikaciji u potpunosti odražavaju mišljenje autorskog tima Agencije za razvoj preduzeća „Eda“,
Banja Luka i ne mogu se smatrati zvaničnim stavovima Švedske agencije za međunarodnu saradnju i razvoj „Sida“.*

Sadržaj

Uvod	5
1. Metodologija	7
2. Rezultati poslovanja – trenutni i očekivani nivo razvoja	9
2.1. Fizički obim proizvodnje	9
2.1.1. Ukupna proizvedena količina	9
2.1.2. Narudžbe sa inostranog tržišta	12
2.1.3. Narudžbe sa domaćeg tržišta	14
2.2. Finansije	16
2.2.1. Finansijski rezultat	16
2.2.2. Nenaplaćena potraživanja	18
2.2.3. Obaveze	21
2.3. Radna snaga i vještine	23
2.3.1. Broj zaposlenih	23
2.3.2. Stanje vještina	25
2.4. Kapaciteti	27
2.5. Investicije	29
2.5.1. Investicije u unapređenje poslovanja (inovacije)	29
2.5.2. Investicije u infrastrukturu i objekte	32
2.5.3. Investicije u opremu i tehnologiju	34
2.6. Privredni ambijent	36
2.7. Finansijska podrška, konsultantske usluge, uključenost u inicijative	38
2.7.1. Finansijska podrška od strane domaćih i/ili međunarodnih institucija	38
2.7.2. Konsultantske usluge	39
2.7.3. Uključivanje u inicijative ili rasprave o poboljšanju uslova poslovanja	40
Zaključak	41
Aneks	43

Uvod

Barometar poslovnog okruženja malih i srednjih preduzeća predstavlja dio istraživačkih aktivnosti koje se provode u okviru projekta *CREDO Krajina*. *CREDO Krajina* je projekat koji finansira Švedska agencija za međunarodni razvoj i saradnju *Sida*, a implementira ga Agencija za razvoj preduzeća *Eda* iz Banjaluke u saradnji sa Udruženjem za razvoj *NERDA* iz Tuzle. Cilj projekta je da se poboljša konkurentnost malih i srednjih preduzeća na području Krajine, kako bi se kreirala i održala radna mjesta, smanjilo siromaštvo i poboljšao ekonomski status ovog područja.

Ovo istraživanje se bavi mišljenjima i stavovima predstavnika preduzeća iz odabranih privrednih sektora o najvažnijim preduslovima i karakteristikama poslovanja. Posmatrano iz ugla privrednika, formirana je metoda za ocjenu poslovnog okruženja, na osnovu čega se vjerodostojno opisuje stanje na projektnom području, sa više stanovišta.

Potrebno je naglasiti da je ova analiza obavljena neposredno prije katastrofalnih poplava u Bosni i Hercegovini. Njena prvobitna namjena je bila da se dobije uvid u buduća privredna kretanja na ovom prostoru. Očigledno je da ovo istraživanje tu namjenu neće ispuniti. Ono što su privrednici očekivali prije poplava je vjerovatno dosta drugačije od onoga što očekuju nakon njih.

Međutim, to ne znači da ovo istraživanje gubi na vrijednosti. Pošto je ovo vrsta istraživanja koja se obavlja periodično, njegova osnovna vrijednost je u tome što će biti moguće uporediti očekivanja koja su bila prije, sa onima koja su formirana poslije poplava. Na ovaj način, moći ćemo dobiti uvid o tome šta se mijenja i na koji način, te kako pojedini akteri reaguju na ovakve drastične promjene. Koristi od ovog istraživanja će biti višestruke jer će ono omogućiti bolje sagledavanje stanja, kako za privrednike, tako i za institucije koje se bave ekonomskim razvojem.

1. Metodologija

Prilikom kreiranja „Barometra poslovnog okruženja malih i srednjih preduzeća” Agencija za razvoj preduzeća *Eda* se odlučila za ispitivanje trendova na tržištu posmatranih iz ugla preduzeća koja posluju u okviru najkonkurentnijih privrednih sektora. Ispitivanje mišljenja i stavova se vrši dva puta godišnje, po identičnoj proceduri. Dakle, radi se o longitudinalnom dizajnu istraživanja (istraživanje se provodi više puta u različitim vremenskim tačkama), pri čemu se izabrani uzorak ne mijenja što znači da se radi o panel istraživanju.

Barometar poslovnog okruženja malih i srednjih preduzeća se odnosi na 2013. i prvu polovinu 2014. godine, tako da se stavovi i mišljenja privrednika o različitim ekonomskim pitanjima odnose upravo na taj period. Odabrana metodologija omogućava praćenje trendova, jer se stavovi prate u odnosu na prethodno polugodište, pri čemu se pitanja odnose kako na interno okruženje (obim proizvodnje, finansijski rezultat, zaposleni, investicije i dr.), tako i na eksterno okruženje (privredni ambijent, raspoloživa finansijska podrška, uključivanje u inicijative ili rasprave o poboljšanju uslova poslovanja i dr.).

Upitnik

Pored uvodnog dijela, upitnik se sastoji od sedam odvojenih, ali istovremeno i usko povezanih cjelina koja obrađuju mišljenja ispitanika o obimu proizvodnje, finansijama, zaposlenima, kapacitetima, investicijama, privrednom ambijentu i eksternim podrškama.

Opis uzorka

Prilikom izbora preduzeća u uzorak rukovodili smo se metodom prostog slučajnog uzorkovanja. Ovo je, svakako, najčešći način u okviru slučajnog uzorkovanja. Svaka jedinica skupa je numerisana brojevima od 1 do N (sa N je označen broj elemenata osnovnog skupa). Ovo, kao i svako drugo istraživanje, usmjereno je na određenu ciljnu populaciju. U našem slučaju to su preduzeća iz šest sektora industrije (drvoprerađivačke, metaloprerađivačke, prehrambene industrije, zatim iz sektora koža/obuća, guma/plastika i IT), pri čemu su preduzeća dobila redne brojeve, što je služilo kao osnov za odabir. U daljem

postupku se koristi tablica slučajnih brojeva za izbor n preduzeća u uzorak. U praksi se ove tablice koriste kada su svi elementi numerisani (u našem slučaju preduzeća), što je ovdje slučaj. Numeraciju smo vršili u okviru četvorocifrenih brojeva, jer je ukupan broj preduzeća 1.175, pri čemu je prvo preduzeće dobilo redni broj 0001, drugo 0002 i tako redom. Određivanje početnog broja obavljeno je na način da se birala jedna cifra (0 do 9), na slučajan način i što je predstavljalo redni broj u tablicama.

Jedno od veoma važnih pitanja, koje se postavlja u svakom uzorkovanju, jeste veličina uzorka. Sa statističke tačke gledišta, poželjno je da je uzorak što veći, što indukuje velike troškove, pa se uglavnom postavlja pitanje koja je to minimalna veličina uzorka koja može da zadovolji postavljene zahtjeve preciznosti. Rukovodeći se tim, došli smo do poželjnog intervala veličine uzorka od 41 do 89 preduzeća, imajući u vidu veličinu osnovnog skupa (broj svih preduzeća iz pomenutih sektora) i subjektivno projektovani interval pouzdanosti (od 10 do 15). Pomoću toga, na slučajno izabраних 70 adresa smo poslali upit, pri čemu je stopa odgovora preko 70%. Dakle, ukupno je anketirano 51 preduzeće pri čemu je njihova struktura prikazana u sljedećoj tabeli. Upitnici su prikupljeni putem elektronske pošte, telefaksa i telefona u periodu od 24.02. do 07.03.2014. godine.

Struktura (sektorska) upitnika

Sektor	Broj	%
Metaloprerađiva	9	17,6
Drvoprerađiva	11	21,6
Hrana i piće	23	45,1
Koža i obuća	5	9,8
Guma i plastika	1	2,0
IT	2	3,9
Ukupno	51	100,0

2. Rezultati poslovanja – trenutni i očekivani nivo razvoja

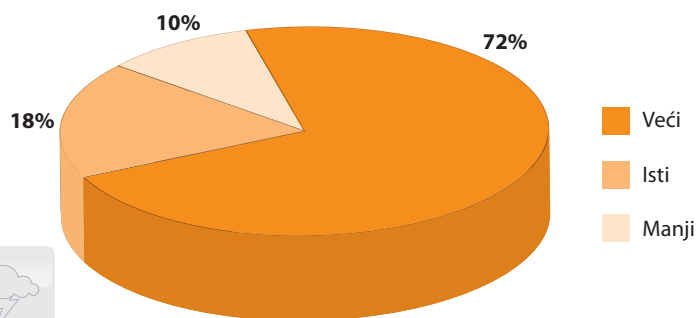
U skladu sa ciljem istraživanja i strukturom upitnika, nalazi ispitivanja su predstavljani u sljedećim cjelinama:

- Fizički obim proizvodnje,
- Finansije,
- Radna snaga i vještine,
- Kapaciteti,
- Investicije,
- Privredni ambijent,
- Finansijska podrška, konsultantske usluge i uključenost u inicijative.

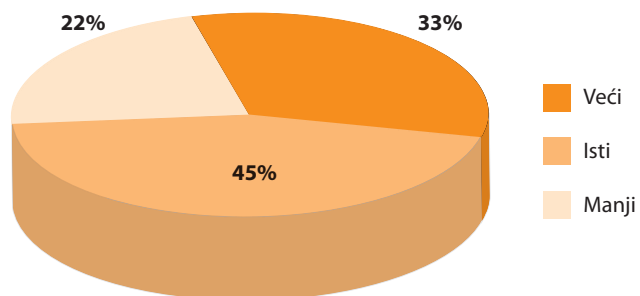
2.1. Fizički obim proizvodnje

2.1.1. Ukupna proizvedena količina

Dobijeni rezultati pokazuju da je obim proizvodnje u posmatranom uzorku znatno veći u drugoj polovini 2013. godine, u odnosu na prvu polovinu iste godine, što se uočava iz narednog grafikona (Grafikon 1). Kod velike većine anketiranih preduzeća (72%) veća proizvodnja je bila u drugoj polovini 2013. godine. Ovo može biti posljedica prirode poslovanja, ali i pozitivnih trendova u proizvodnji. Da bismo mogli zaključiti o čemu se radi, potrebno je analizirati i prognozu za prvu polovinu 2014. godine, koja pokazuje da se u najvećem broju slučajeva očekuje isti nivo obima proizvodnje kao u drugoj polovini 2013. godine (Grafikon 2). Međutim, kada se ta prognoza stavi u odnos sa istim periodom 2013. godine, jasno je da je prisutan rastući trend kod velike većine preduzeća (sva ona preduzeća koja su u drugoj polovini 2013. godine u odnosu na prvu polovinu iste godine imala veći i isti nivo obima proizvodnje, a očekuju veći ili isti obim proizvodnje u prvoj polovini 2014. godine, spadaju u ovu kategoriju) ili oko dvije trećine preduzeća (Tabela 1). Kada ovu problematiku posmatramo sa stanovišta pojedinih sektora, dobijamo prilično ujednačenu situaciju kao i u slučaju preduzeća iz svih sektora u cjelini, ali samo u prvom posmatranju (druga u odnosu na prvu polovinu 2013. godine), što se ne može reći za prognozirana kretanja.

Fizički obim proizvodnje (druga polovina 2013. u odnosu na prvu polovinu 2013.)

Grafikon 1 – Obim proizvodnje, svi sektori zajedno

Prognoza fizičkog obima proizvodnje (prva polovina 2014. u odnosu na drugu polovinu 2013.)

Grafikon 2 – Prognoza obima proizvodnje, svi sektori zajedno

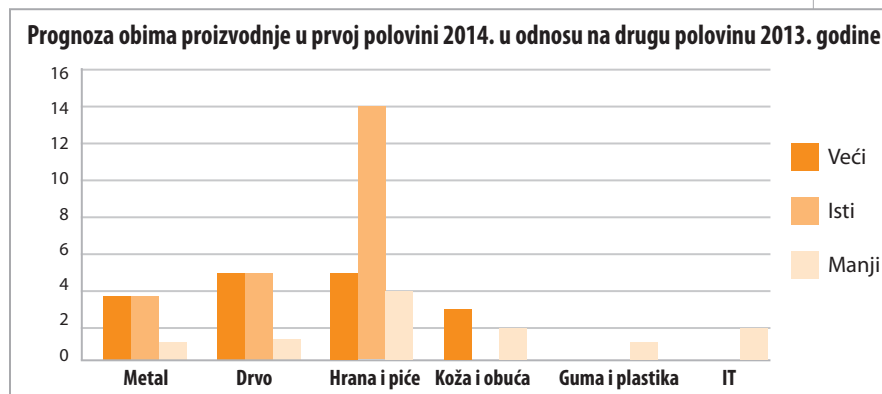
Tabela 1 – Kretanje fizičkog obima proizvodnje u dva intervala

Fizički obim		Prva polovina 2014. u odnosu na drugu polovinu 2013.			Ukupno
		Veći	Isti	Manji	
Druga polovina 2013. u odnosu na prvu polovinu 2013.	Veći	14	16	7	37
	Isti	1	5	3	9
	Manji	2	2	1	5
Ukupno		17	23	11	51

Grafikon 3 – Obim proizvodnje po sektorima

Grafikon 4 – Prognozirani obim proizvodnje po sektorima

Na osnovu grafikona 4 se može uočiti da je najviše prehrambeni sektor doveo do toga da zaključimo kako se u prvoj polovini 2014. godine uglavnom neće mijenjati obim proizvodnje u odnosu na drugu polovinu 2013. godine. Konkretno, takav stav preovlađuje isključivo u tom sektoru, dok je u sektorima metalopregrade i drvoprerade procentualno veći optimizam u pogledu budućih kretanja proizvodnje.

2.1.2. Narudžbe sa inostranog tržišta

Narudžbe sa inostranog tržišta su uglavnom (oko 53% anketiranih) bile veće u drugoj polovini godine, što se uočava iz naredne tabele. Važno je napomenuti i to da 7 anketiranih preduzeća nije odgovorilo na ovo pitanje (13,7% nedostajućih podataka), što sugerise na to da ta preduzeća nisu imala narudžbe iz inostranstva u prethodnoj godini. Imajući to u vidu, dolazimo do zaključka da više od 61% preduzeća, koja su imala bilo kakve narudžbe iz inostranstva, ostvaruju veće narudžbe u drugoj polovini 2013. godine.

Tabela 2 – Narudžbe iz inostranstva, svi sektori zajedno

		Broj	%	Validni %
Druga polovina 2013. u odnosu na prvu polovinu 2013. godine	Veći	27	52,9	61,4
	Isti	5	9,8	11,4
	Manji	12	23,5	27,3
	Svega	44	86,3	100,0
Nedostaje		7	13,7	
Ukupno		51	100,0	

Kada se u analizu uključi i prognoza za prvu polovinu 2014. godine u odnosu na drugu polovinu prethodne godine imamo sličnu situaciju kao sa obimom proizvodnje. Isključujući one koji se nisu izjašnjavali po ovom pitanju (11,8%), približan je broj anketiranih preduzeća koji očekuju veći, isti ili manji nivo narudžbi. Ako uzmemo u obzir činjenicu da samo 15 preduzeća smatra da će manje biti narudžbe iz inostranstva u prvoj polovini 2014. godine, jasno je da ova kategorija raste značajno u odnosu na isti period 2013. godine, što znači da inostrane narudžbe imaju rastuće kretanje.

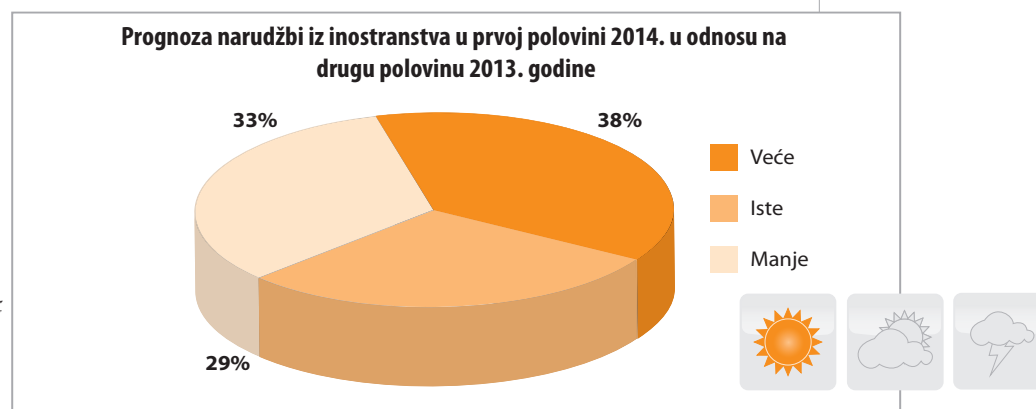
Tabela 3 – Prognoze kratanja narudžbi iz inostranstva, svi sektori zajedno

		Broj	%	Validni %
Prva polovina 2014. u odnosu na drugu polovinu 2013.	Veći	17	33,3	37,8
	Isti	13	25,5	28,9
	Manji	15	29,4	33,3
	Svega	45	88,2	100,0
Nedostaje		6	11,8	
Ukupno		51	100,0	

Grafikon 5 – Narudžbe iz inostranstva, svi sektori zajedno

Grafikon 6 – Prognoza narudžbi iz inostranstva, svi sektori zajedno

Detaljnija analiza ukazuje na to da je sektor drvoprerađivanja najviše vezan za inostrano tržište, jer dominiraju preduzeća koja su više uvozila u drugoj polovini godine u odnosu na prvu (80% je takvih), ali su i prognoze gotovo identične (preko 80% smatra da će uvoziti više ili bar na nivou druge polovine 2013.). Sektor „koža i obuća“ je po strukturi jako sličan, s tim što se radi o manjem broju anketiranih preduzeća, pa je teže govoriti o pravilnosti u kretanju.

Tabela 4 – Narudžbe iz inostranstva po sektorima

Narudžbe iz inostranstva		Sektor						Ukupno
		Metal	Drvo	Hrana i piće	Koža i obuća	Guma i plastika	IT	
Druga polovina 2013. u odnosu na prvu polovinu 2013. godine	Veći	4	8	9	4	1	1	27
	Isti	1	2	2	0	0	0	5
	Manji	4	0	6	1	0	1	12
Ukupno		9	10	17	5	1	2	44

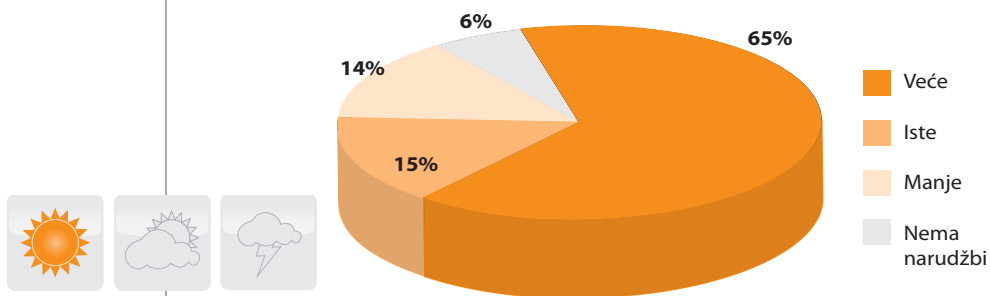
Tabela 5 – Prognoza narudžbi iz inostranstva po sektorima

Narudžbe iz inostranstva		Sektor						Ukupno
		Metal	Drvo	Hrana i piće	Koža i obuća	Guma i plastika	IT	
Prva polovina 2014. u odnosu na drugu polovinu 2013. godine	Veći	3	7	4	3	0	0	17
	Isti	3	2	6	1	1	0	13
	Manji	3	2	7	1	0	2	15
Ukupno		9	9	11	17	5	1	45

2.1.3. Narudžbe sa domaćeg tržišta

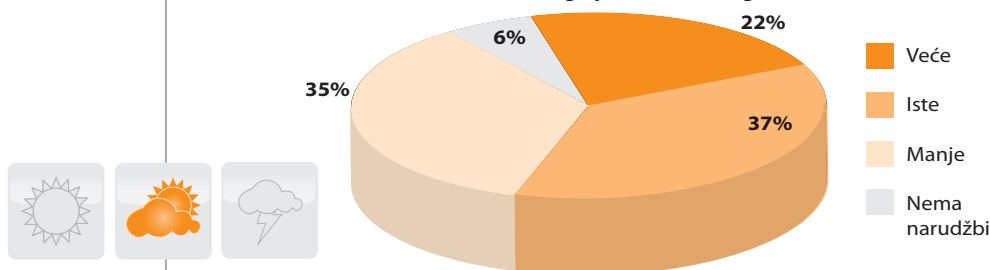
Narudžbe sa domaćeg tržišta su imala skoro sva anketirana preduzeća (48 od 51) i uglavnom su te narudžbe veće u drugoj polovini 2013. godine, nego u prvoj. Osim toga, primjećuje se da prognoze po ovom pitanju ukazuju na manji nivo narudžbi u budućnosti (prvoj polovini 2014. godine). Naredni grafikoni idu u prilog ovim tvrdnjama.

Narudžbe sa domaćeg tržišta u drugoj polovini 2013. u odnosu na prvu polovinu godine

Grafikon 7 – Narudžbe sa domaćeg tržišta, svi sektori zajedno

Prognoza narudžbi sa domaćeg tržišta u prvoj polovini 2014. u odnosu na drugu polovinu 2013. godine

Grafikon 8 – Prognoza narudžbi sa domaćeg tržišta, svi sektori zajedno

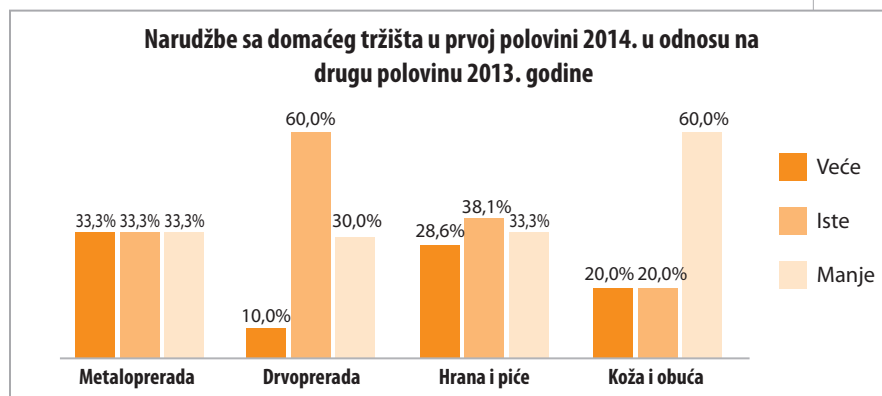
Kod najvećeg broja anketiranih preduzeća se očekuje da stagnira nivo narudžbi sa domaćeg tržišta, dok kod 22% njih se očekuje još veći nivo nego u drugoj polovini 2013. godine. Za ona preduzeća koja smatraju da će nivo u prvoj polovini 2014. godine biti manji nego u drugoj polovini 2013. godine ne znamo da li to znači i manje nego u istom periodu 2013. godine. Upravo ovo nam daje za pravo da kažemo kako narudžbe sa domaćeg tržišta pokazuju pozitivan trend.

Sektorski posmatrano, dolazimo do zaključka da je sektor hrana/piće za nijansu više oslonjen na domaće tržište od ostalih, iako ta razlika nije značajna. S druge strane, prognoza za prvo polugodište 2014. godine pokazuje da će nabavke sa domaćeg tržišta imati silaznu putanju u odnosu na drugu polovinu 2013. godine.

Grafikon 9 – Narudžbe sa domaćeg tržišta po sektorima

Grafikon 10 – Prognoza narudžbi sa domaćeg tržišta po sektorima

2.2. Finansije

2.2.1. Finansijski rezultat

Rezultati ankete pokazuju da većina ispitanika nije odgovorila na pitanje o finansijskom rezultatu. Struktura odgovora na pitanje o finansijskom rezultatu je takva da se ukupno 31 ispitanik nije izjasnio, što čini više od 60% uzorka, dok je preostalih 20 ispitanika uglavnom poslovalo sa dobitkom (19 od 20 ili 95% od svih koji su se izjasnili po ovom pitanju), pa ova činjenica ulijeva opravdan optimizam.

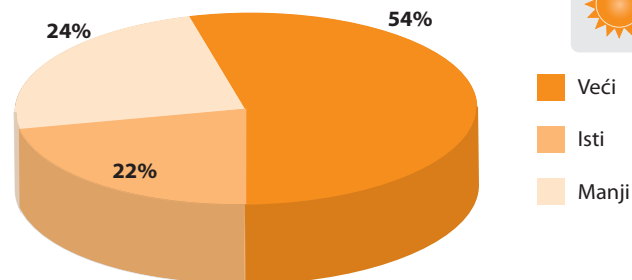
Kada finansijski rezultat (dobit) posmatramo sa vremenskog stanovišta, možemo uočiti da je trend izuzetno dobar, u smislu da većina anketiranih preduzeća ima veći ili bar približno isti dobitak u 2013. godini, kao u prethodnoj godini. Osim toga, preduzeće koje je poslovalo sa gubitkom nije imalo povećan gubitak u tom periodu i očekuje pozitivna kretanja u budućnosti. Naredna tabela to potvrđuje.

Tabela 6 – Odnos finansijskog rezultata u 2013. godini u odnosu na prethodnu godinu

		Fin.rezultat 2013. u odnosu na 2012.			Ukupno
		Veći	Isti	Manji	
Finansijski rezultat	Dobitak	11	4	4	19
	Gubitak	0	1	0	1
Ukupno		11	5	4	20

Uključujući u analizu sva anketirana preduzeća, za koja pretpostavljamo da pozitivno posluju (imajući u vidu odgovore i prognoze za 2014. godinu), skoro identična je struktura odgovora na postavljeno pitanje.

Finansijski rezultat u 2013. u odnosu na 2012. godinu

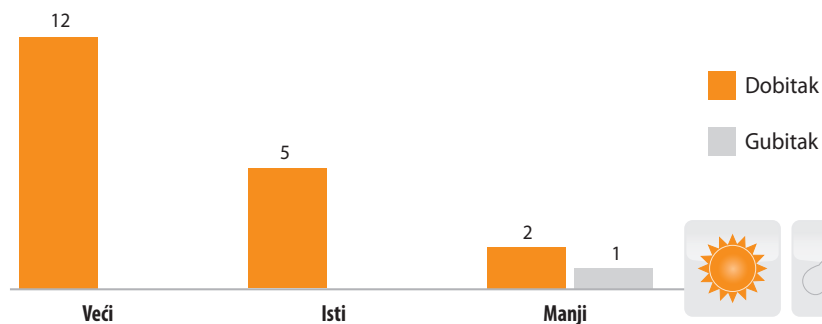

■ Veći
■ Isti
■ Manji

Grafikon 11 – Finansijski rezultat, svi sektori zajedno

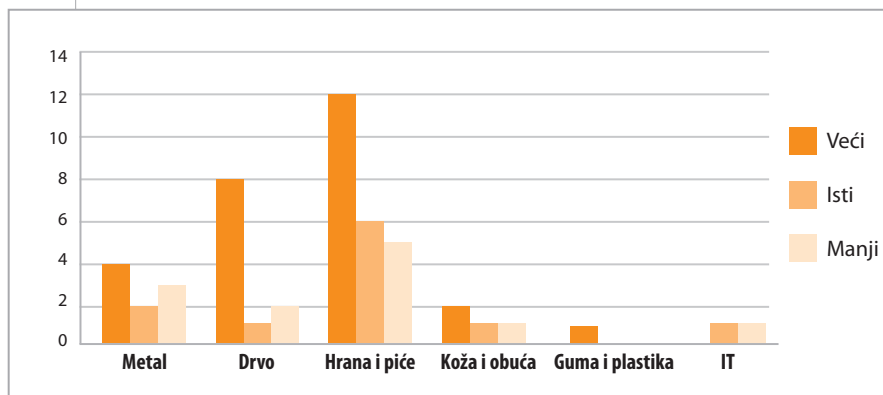
Prognoza za narednu godinu je optimistična, kako za preduzeća koja su imala dobitak, tako i za jedno preduzeće koji je poslovao negativno. Naredni grafikon pokazuje da samo dva preduzeća (od ukupno 20 koja su se izjasnila po ovom pitanju) očekuju negativan tok u odnosu na prethodnu godinu.

Prognoza finansijskog rezultata za 2014. u odnosu na 2013. godinu

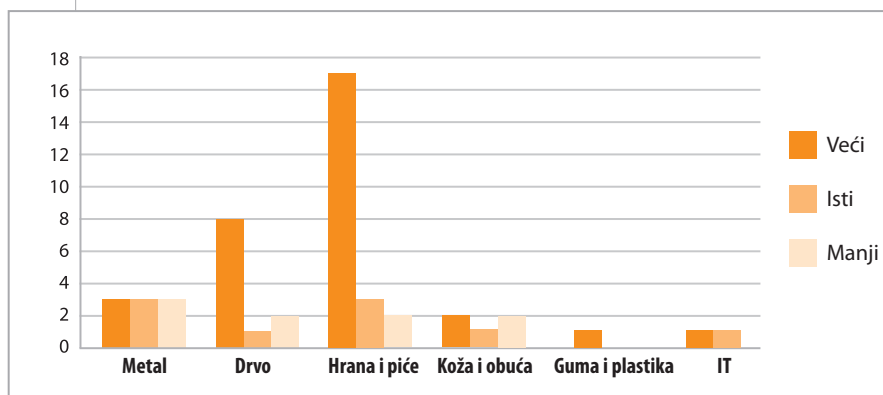

Grafikon 12 – Prognoza finansijskog rezultata, svi sektori zajedno

Sektor hrana i piće, kao i drvoprerađivački, imaju najznačajniji uticaj na pozitivan trend jer velika većina preduzeća imaju veći dobitak, ali i optimistična očekivanja u 2014. godini. S druge strane, nešto lošija struktura po ovom pitanju je u metaloprerađivačkom sektoru.

Grafikon 13 – Kretanje dobitka/gubitka¹ u 2013. u odnosu na 2012. godinu po sektorima

Grafikon 14 – Prognozirano kretanje dobitka/gubitka za 2014. godinu (u odnosu na prethodnu)

2.2.2. Nenaplaćena potraživanja

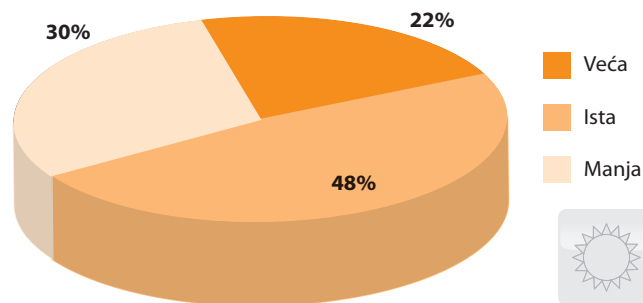
Statistička analiza nenaplaćenih potraživanja pokazuje da je svako anketirano preduzeće, koje se izjasnilo po ovom pitanju, istovremeno imalo problem te vrste. Naime, samo jedno preduzeće nije dalo odgovor na ovo pitanje. Struktura odgovora je u tabeli 7, gdje se vidi da se preko 20% anketiranih preduzeća suočavalo sa negativnim trendom u prethodnom periodu, kao i to da skoro 50% ima približno isti nivo nenaplaćenih potraživanja dvije godine uzastopno.

¹ Samo je u jednom preduzeću prisutan gubitak i to u sektoru hrana i piće. Kretanje gubitka u tom preduzeću je pozitivno, tj. ne očekuje se povećanje u narednom periodu.

Tabela 7 – Nenaplaćena potraživanja u 2013. u odnosu na 2012. godinu, svi sektori zajedno

		Broj	%	Validni %
Kretanje u 2013. u odnosu na 2012. godinu	Veći	11	21,6	22,0
	Isti	24	47,1	48,0
	Manji	15	29,4	30,0
	Svega	50	98,0	100,0
Nedostaje		1	2,0	
Ukupno		51	100,0	

Nenaplaćena potraživanja u 2013. u odnosu na 2012. godinu

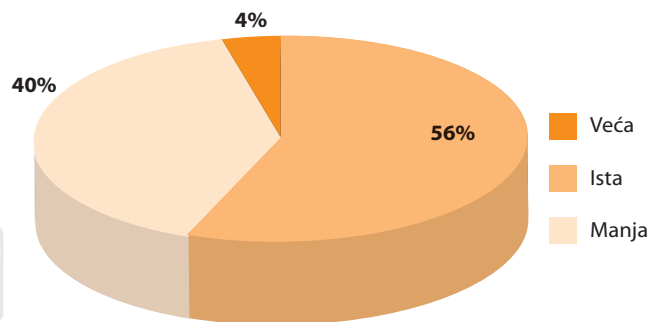
Grafikon 15 – Nenaplaćena potraživanja, svi sektori zajedno

Ono što ulijeva optimizam je činjenica da su preduzeća prognozirala napredak po ovom pitanju, što se vidi iz naredne tabele. Samo dva preduzeća očekuju negativan scenario u budućnosti, dok oko 55% očekuje ista kretanja, a skoro 40% poboljšanje.

Tabela 8 – Prognoza kretanja nenaplaćenih potraživanja u 2014. u odnosu na prethodnu godinu, svi sektori zajedno

		Broj	%	Validni %
Kretanje u 2014. u odnosu na 2013. godinu	Veći	2	3,9	4,0
	Isti	28	54,9	56,0
	Manji	20	39,2	40,0
	Svega	50	98,0	100,0
Nedostaje		1	2,0	
Ukupno		51	100,0	

Prognoza nenaplaćenih potraživanja u 2014. u odnosu na 2013. godinu

Grafikon 16 - Prognoza nenaplaćenih potraživanja, svi sektori zajedno

Ako nenaplaćena potraživanja posmatramo sa stanovišta izabranih sektora, može se uočiti da je malo povoljnija situacija u metaloprerađivačkom sektoru jer je manji udio preduzeća koja imaju veća nenaplaćena potraživanja nego u prethodnom periodu, dok je nepovoljnija u sektoru hrana i piće gdje su i prognoze lošije jer polovina anketiranih koji očekuju da se stanje po ovom pitanju ne mijenja u 2014. godini je upravo iz sektora hrane i pića.

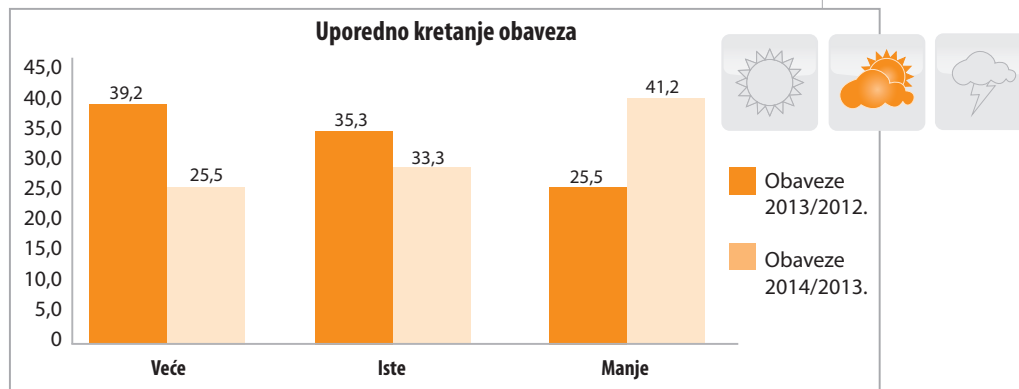
Tabela 9 - Nenaplaćena potraživanja po sektorima u dva posmatrana perioda

Period posmatranja		Sektor						Ukupno
		Metal	Drvo	Hrana i piće	Koža i obuća	Guma i plastika	IT	
Nenaplaćena potraživanja 2013/2012	Veća	2	2	6	0	0	1	11
	Ista	3	5	12	3	0	1	24
	Manja	4	4	5	1	1	0	15
Ukupno		9	11	23	4	1	2	50
Nenaplaćena potraživanja 2014/2013	Veća	0	1	1	0	0	0	2
	Ista	5	5	14	2	0	2	28
	Manja	4	5	8	2	1	0	20
Ukupno		9	11	23	4	1	2	50

2.2.3. Obaveze

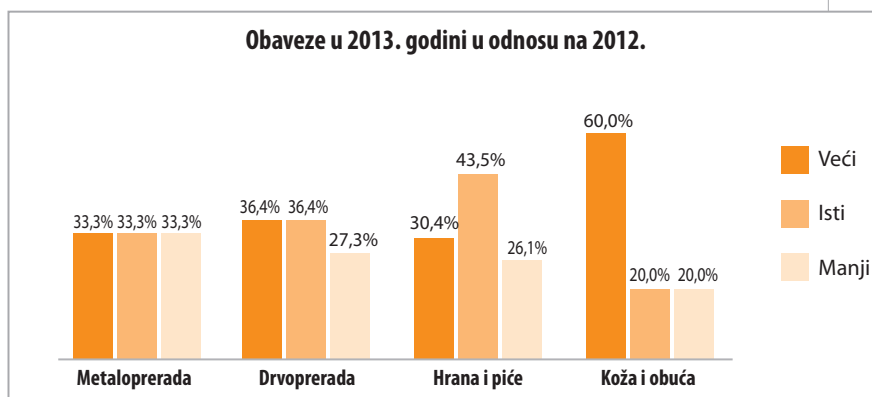
Obaveze prema dobavljačima su bile veće kod većine preduzeća u 2013. godini nego u 2012, ali se očekuje da se pravac mijenja u budućnosti. Zbog interesantnog uporednog praćenja obaveza u nastavku su na jednom grafikonu prikazane obaveze za 2013. u odnosu na 2012. godinu i prognoza.

Grafikon 17 – Uporedno praćenje nivoa obaveza u dva intervala posmatranja u svim sektorima zajedno (%)

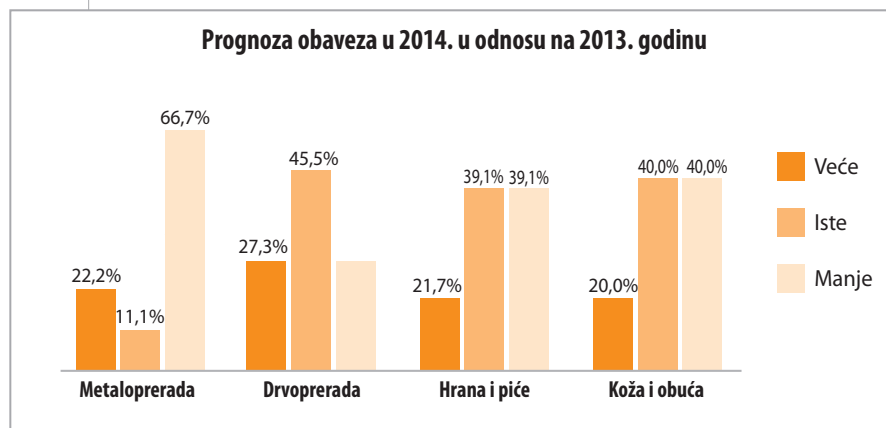
Obaveze koje su imala anketirana preduzeća u 2013. godini su iste ili manje u svim posmatranim sektorima u odnosu na prethodnu godinu, osim u sektoru koža i piće.

Grafikon 18 – Obaveze po sektorima

Razlog zašto se u uzorku svih preduzeća zajedno očekuju manje obaveze u narednom periodu je rezultat takvog mišljenja anketiranih iz sektora metaloprerađa. Dvije trećine ispitanika iz tog sektora očekuje

manje obaveze u 2014. godini. Na narednom grafikonu (grafikon 19) uočava se da se kod ostalih sektora ne mijenja značajno struktura odgovora u odnosu na prvo posmatranje.

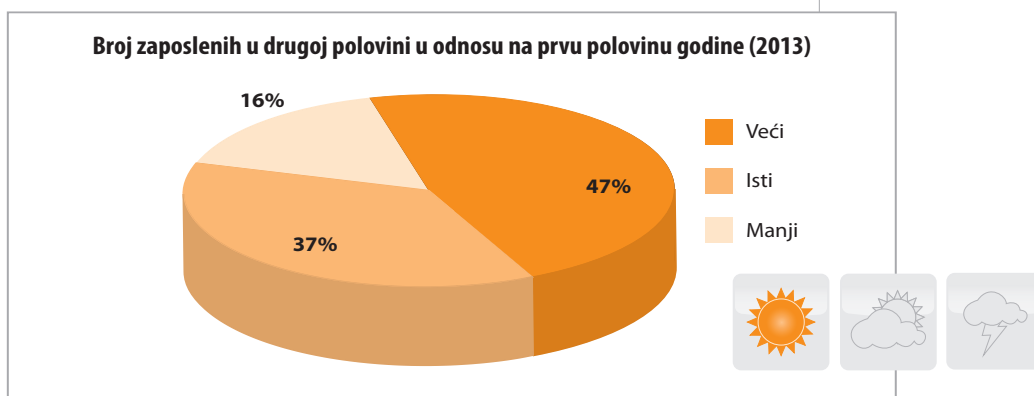
Grafikon 19 – Prognoza kretanja obaveza po sektorima

2.3. Radna snaga i vještine

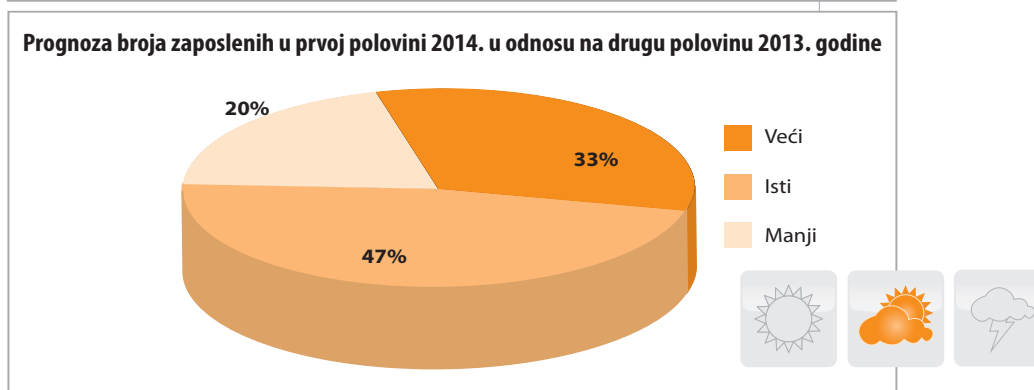
2.3.1. Broj zaposlenih

Broj zaposlenih se u drugoj polovini 2013. godine, u odnosu na prvu polovinu iste godine, povećao kod najvećeg broja preduzeća. Predviđanja za naredni period su optimistična jer broj zaposlenih uglavnom ostaje nepromijenjen, dok se kod više preduzeća očekuje povećanje broja zaposlenih nego smanjenje.

Grafikon 20 – Broj zaposlenih, svi sektori zajedno

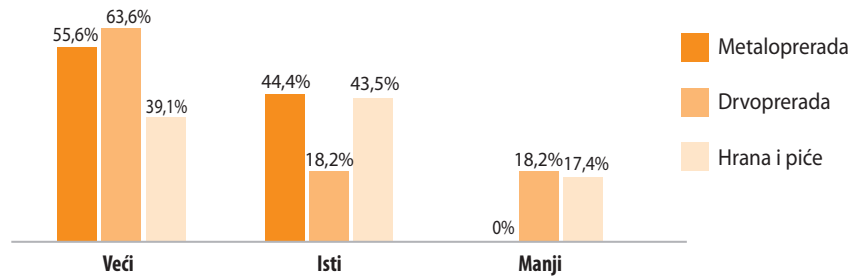
Grafikon 21 – Prognoza broja zaposlenih, svi sektori zajedno

Ako posmatramo po sektorima, najzastupljeniji sektori su imali uglavnom pozitivan trend, gdje se izdvaja metaloprerađivački, koji čak nije ni imao smanjenja broj zaposlenih, dok je drvoprerađa imala najveći relativni rast broja zaposlenih u periodu druga polovina/prva polovina 2013. godine.

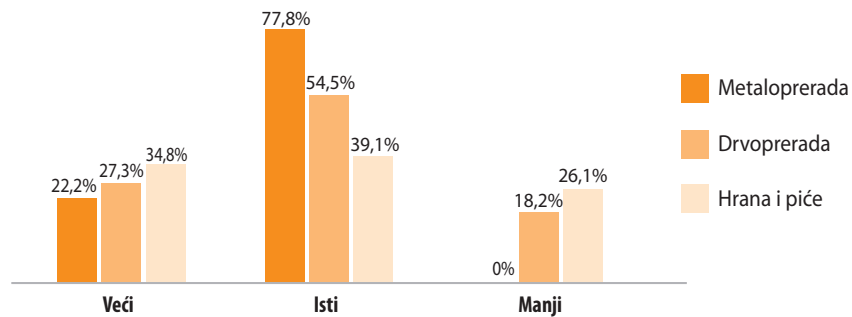
Prognoze po sektorima karakteriše optimizam, koji je najviše izražen u metaloprerađivačkom sektoru, gdje se uopšte ne očekuju otpuštanja radnika, dok se kod 22% anketiranih predviđa rast. Najveća smanjenja se očekuju u sektoru hrana i piće (26,1%), međutim veći je udio preduzeća kod kojih se očekuje rast i jednak broj radnika (grafikon).

Broj zaposlenih u drugoj polovini u odnosu na prvu polovinu godine (2013)

Grafikon 22 – Broj zaposlenih po sektorima

Prognoza broja zaposlenih u prvoj polovini 2014. u odnosu na drugu polovinu 2013. godine

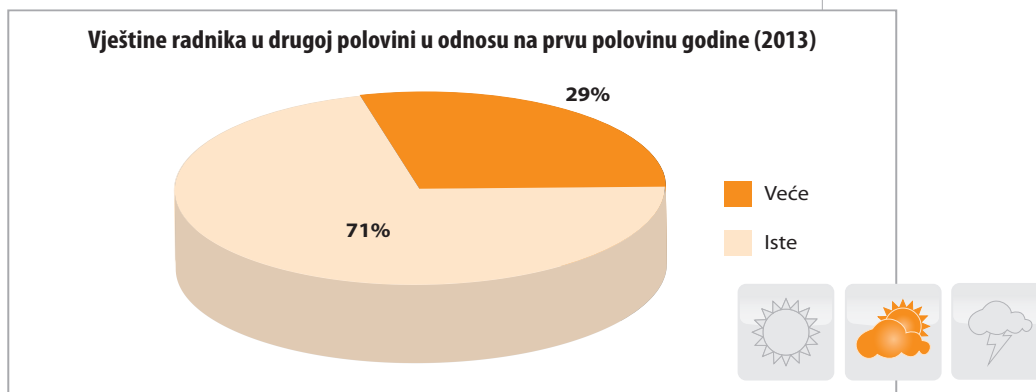

Grafikon 23 – Prognoza broja zaposlenih po sektorima

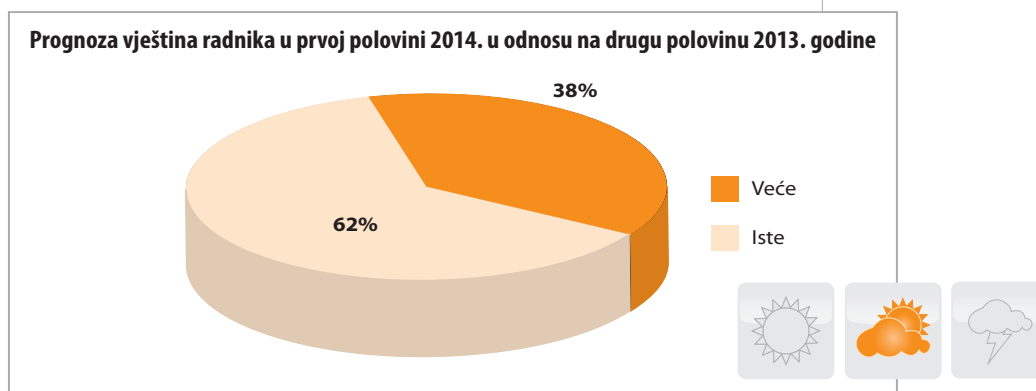
2.3.2. Stanje vještina

Statistički posmatrano, stanje vještina radnika je karakteristično po tome što nije bilo preduzeća kod kojih se stanje pogoršavalo, niti se očekuje negativan trend, što je izuzetno optimistično. Tokom 2013. godine, u najvećem broju slučajeva (oko 70% preduzeća) nije bilo promjena, dok se kod skoro 30% preduzeća stanje vještina popravilo. Prognoza za ovu osobinu je za nijansu bolja, jer se očekuje napredak kod 38% preduzeća, dok se kod ostalih očekuje bar isti nivo kao u drugoj polovini 2013. godine.

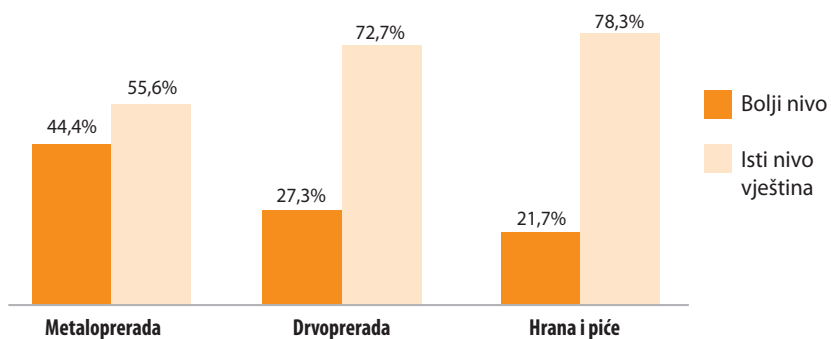
Grafikon 24 – Vještine radnika, svi sektori zajedno

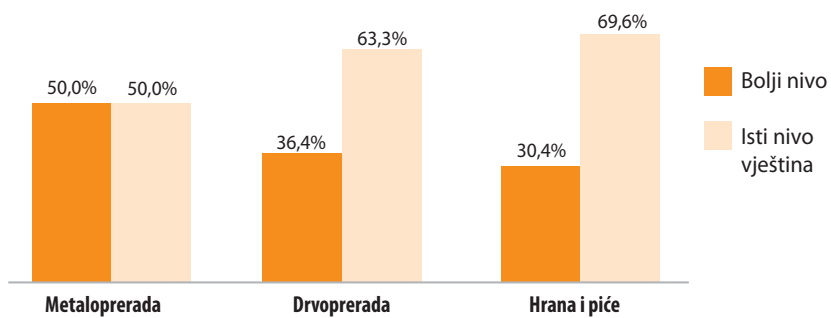
Grafikon 25 – Prognoza vještina radnika, svi sektori zajedno

Po sektorima je situacija prilično ujednačena u smislu da je veći udio preduzeća sa istim stanjem vještina, s tim da treba napomenuti da je u sektorima drvoprerađiva i hrana/piće to malo izraženije. Osim toga, prognoze za prvu polovinu 2014. godine u odnosu na drugu polovinu 2013. godine pokazuju da se ta situacija neće značajno mijenjati jer je struktura prilično ujednačena (Grafikon 25).

Vještine radnika u drugoj polovini u odnosu na prvu polovinu godine (2013)

Grafikon 26 – Vještine radnika po sektorima

Prognoza vještina radnika u prvoj polovini 2014. u odnosu na drugu polovinu 2013. godine

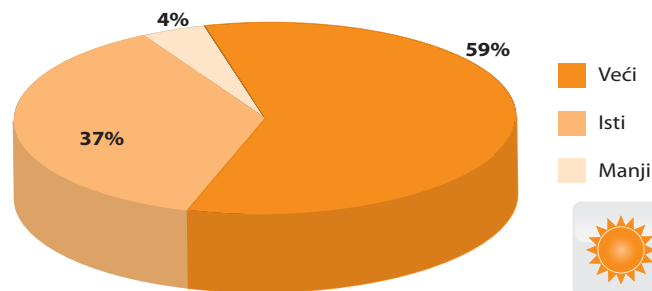
Grafikon 27 – Prognoza vještina radnika po sektorima

2.4. Kapaciteti

Stepen korišćenja kapaciteta je kod većine anketiranih preduzeća bio veći u drugoj polovini 2013. godine, nego u prvoj, dok prognoze ne daju takav optimizam jer veći broj preduzeća očekuje manje iskorišćenje kapaciteta u prvoj polovini 2014. godine. Treba napomenuti da je kod velike većine (77,8%) preduzeća, koja očekuju pad korišćenja kapaciteta u prvoj polovini 2014. godine, zabilježen veći rast u drugoj polovini 2013. godine, nego u prvoj. To može ukazati na značajan sezonski uticaj posla.

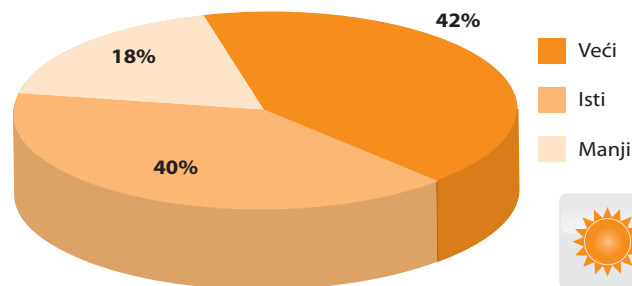
Grafikon 28 – Stepem korišćenja kapaciteta, svi sektori zajedno

Stepem korišćenja kapaciteta u drugoj polovini 2013. u odnosu na prvu polovinu godine

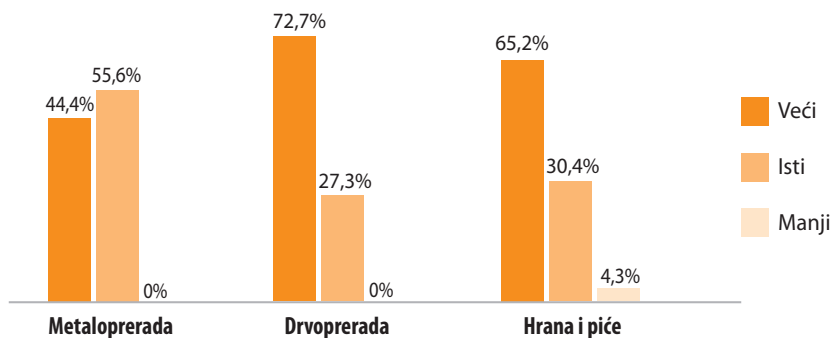
Grafikon 29 – Prognoza stepena korišćenja kapaciteta, svi sektori zajedno

Prognoza stepena korišćenja kapaciteta u prvoj polovini 2014. u odnosu na drugu polovinu 2013. godine

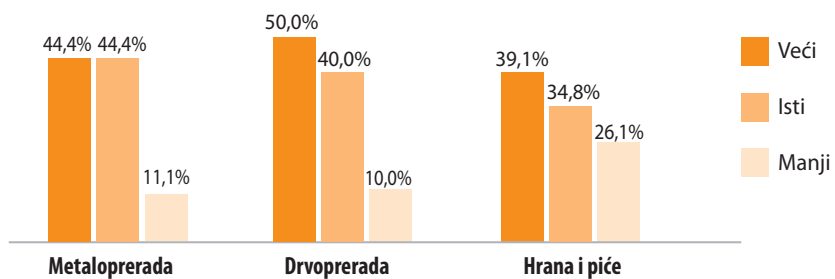
Sektorski posmatrano dolazimo do saznanja zašto je prognoza takva. Naime, sektori drvoprerađiva i hrana/piće imaju manje preduzeća kod kojih se očekuje povećanje u prvoj polovini 2014. godine, nego što je to bio slučaj u prvom ogledu.

Stepen korišćenja kapaciteta u drugoj polovini 2013. u odnosu na prvu polovinu godine

Grafikon 30 – Korišćenje kapaciteta po sektorima

Prognoza stepena korišćenja kapaciteta u prvoj polovini 2014. u odnosu na drugu polovinu 2013. godine

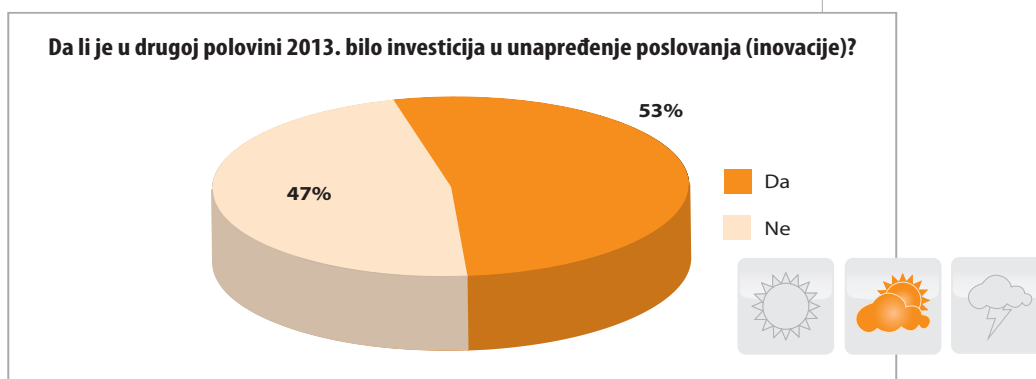
Grafikon 31 – Prognoza korišćenja kapaciteta po sektorima

2.5. Investicije

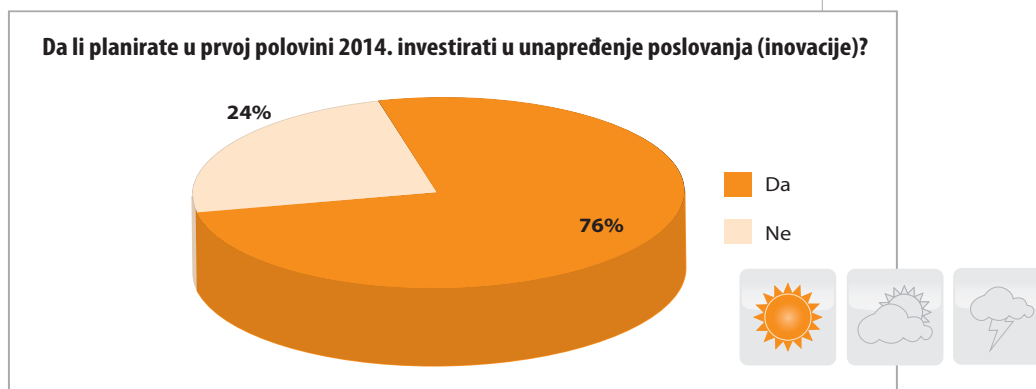
2.5.1. Investicije u unapređenje poslovanja (inovacije)

Ako se poredi druga, u odnosu na prvu polovinu 2013. godine, dolazimo do zaključka da je približno podjednak broj onih preduzeća koja su uveli inovacije i onih koja nisu (Grafikon 30).

Grafikon 32 – Investicije u unapređenje poslovanja (inovacije), svi sektori zajedno

Grafikon 33 – Prognoza investicija u unapređenje poslovanja (inovacije), svi sektori zajedno

S druge strane, prognoze pokazuju da će se u prvoj polovini 2014. godine veća pažnja poklanjati inovacijama nego u prethodnom periodu jer je većina ispitanika (76,5%) odgovorila potvrdno na pitanje da li se u prvoj polovini 2014. godine planira investirati u unapređenje poslovanja.

Da je prisutan pozitivan trend pokazuje i podatak da 62,5% preduzeća (15 od ukupno 24) koja nisu imala inovacije u 2013. godini, planira da investira u inovacije u prvoj polovini 2014. godine (tabela 9).

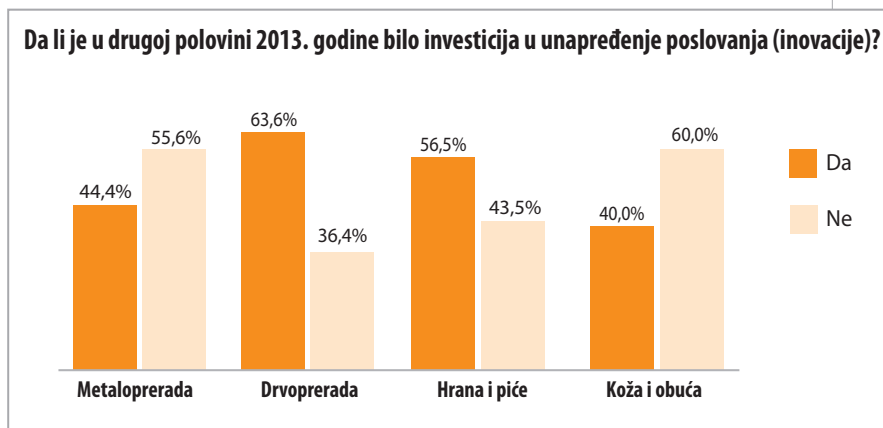
Tabela 10 – Investicije u inovacije (druga polovina 2013. godine i prognoza)

Inovacije		Prva polovina 2014. godine		Ukupno
		Da	Ne	
Druga polovina 2013. godine	Da	24	3	27
	Ne	15	9	24
Ukupno		39	12	51

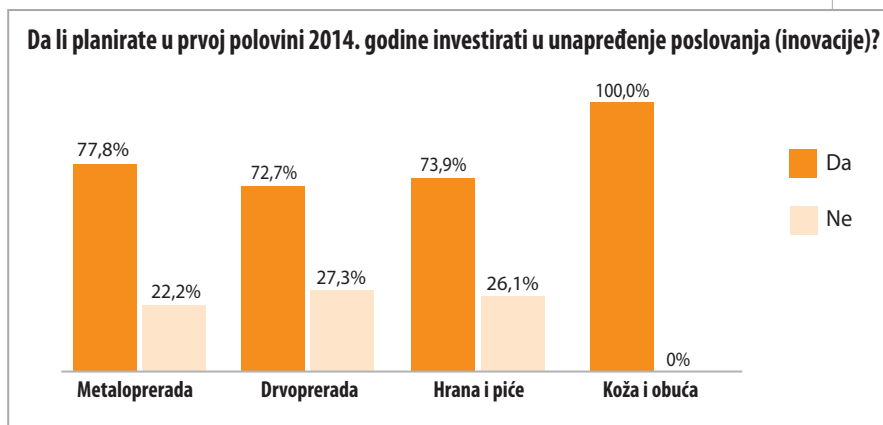
Ako ovu problematiku posmatramo sa stanovišta različitih sektora, može se uočiti da nema značajne razlike u odnosu na uzorak kao cjelinu. Kod skoro svih sektora je u 2013. godini prilično ujednačen broj preduzeća koja su uveli inovacije i onih koja to nisu činila², dok se za prvu polovinu 2014. godine u svim sektorima očekuju značajne inovacije. Ovdje treba napomenuti da sva anketirana preduzeća iz sektora koža/obuća planiraju uvođenje inovacija u 2014. godini, dok ih većina (60%) to nije radila u drugoj polovini 2013. godine. Međutim, važno je imati u vidu i to da je iz ovog sektora anketirano svega 5 preduzeća.

² Izuzetak je sektor drvoprerađivačke gdje je skoro dvije trećine anketiranih uvelo inovacije u drugoj polovini 2013. godine

Grafikon 34 – Investicije u inovacije po sektorima

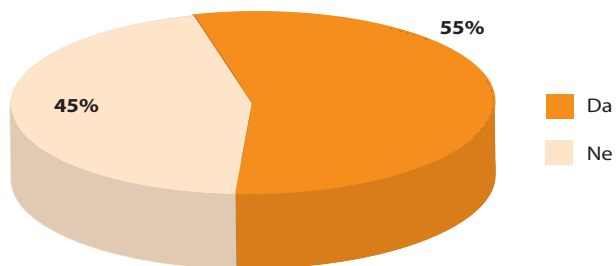
Grafikon 35 – Prognozirane investicije u inovacije po sektorima

2.5.2. Investicije u infrastrukturu i objekte

Investicije u infrastrukturu i objekte su bile prisutne kod skoro 55% anketiranih preduzeća u drugoj polovini 2013. godine. Osim toga, prognozira se malo povećanje investiranja u ove svrhe u prvoj polovini 2014. godine. Treba napomenuti da između navedena dva vremenska intervala postoji statistički značajna povezanost³ u smislu da preduzeća koja su imala ulaganja u infrastrukturu ili objekte u drugoj polovini 2013. godine, uglavnom imaju takva ulaganja i u prvoj polovini 2014. godine i obrnuto (tabela 10). Konkretno, preduzeća koja investiraju na ovaj način, uglavnom i planiraju ove investicije, što se ne može reći za preduzeća koja nisu imala ulaganja u infrastrukturu ili objekte.

Da li je u drugoj polovini 2013. bilo investicija u infrastrukturu i objekte?

Grafikon 36 – Investicije u infrastrukturu i objekte, svi sektori zajedno

Da li planirate u prvoj polovini 2014. investirati u infrastrukturu i objekte?

Grafikon 37 – Prognoza investiranja u infrastrukturu i objekte, svi sektori zajedno

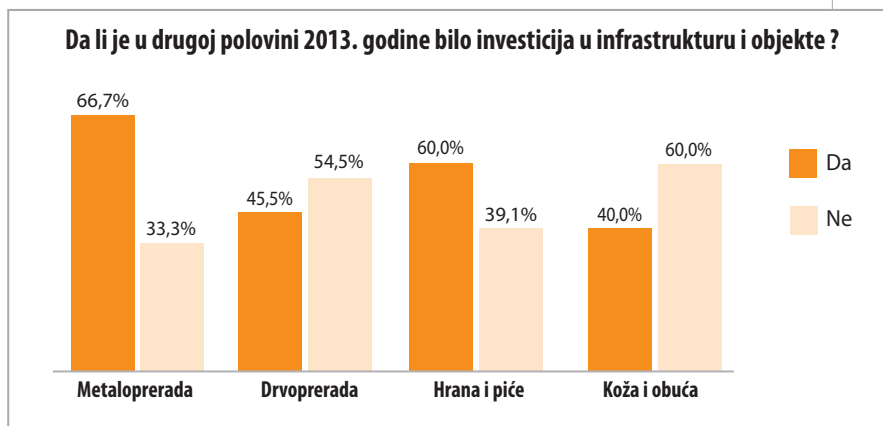
³ Koja je ustanovljena primjenom hi kvadrat testa čija je vrijednost od 13,286, $p < 0,01$.

Tabela 11 – Investicije (u infrastrukturu i objekte) u drugoj polovini 2013. godine i prognoza

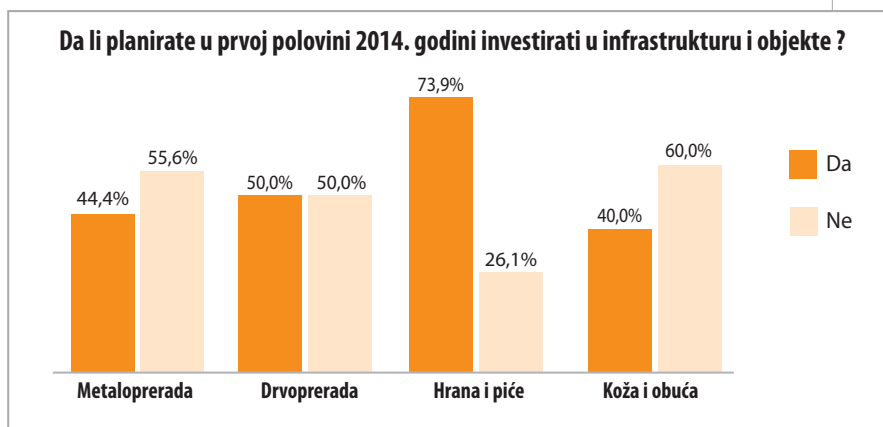
Investicije u infrastrukturu i objekte		Prognoza (Prva polovina 2014. godine)		Ukupno
		Da	Ne	
Druga polovina 2013. godine	Da	22	5	27
	Ne	7	16	23
Ukupno		29	21	50

Sektorska analiza pokazuje da se u sektoru metaloprerađa najviše investiralo u infrastrukturu i objekte, dok se u prvoj polovini 2014. godine najveće investicije planiraju u sektoru hrana i piće.

Grafikon 38 – Investicije u infrastrukturu i objekte po sektorima

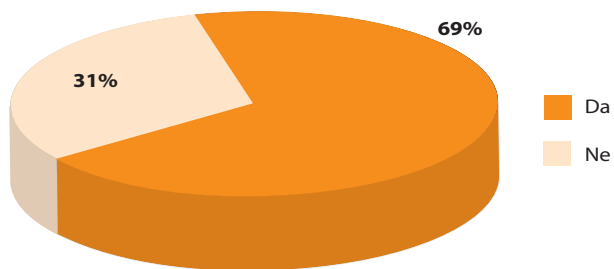
Grafikon 39 – Prognozirani nivo investicija u infrastrukturu i objekte po sektorima

2.5.3. Investicije u opremu i tehnologiju

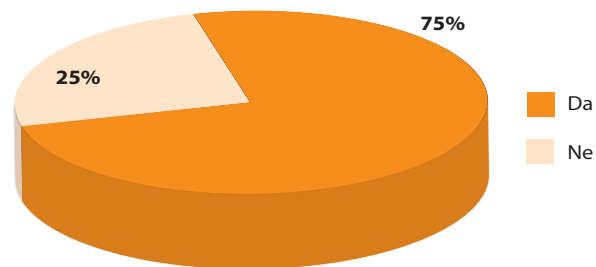
Ulaganje u opremu i tehnologiju je obilježilo i drugu polovinu 2013. godine, ali i prognoze za prvu polovinu 2014. godine su slične. Za razliku od ranije navedenih investicija (u dijelu 2.5.1. i 2.5.2.), gdje smo vidjeli da je u drugoj polovini 2013. godine (u odnosu na prvu polovinu godine) ujednačen broj preduzeća koji je investirao, kod opreme i tehnologije je bolja situacija. Naime, uočava se da je većina preduzeća investiralo ili će investirati u te svrhe u prvoj polovini 2014. godine. Detaljnijom analizom statističkih podataka dolazimo da informacije da od onih preduzeća koja su investirala u opremu i tehnologiju u drugoj polovini 2013. godine čak 85,7% će to isto uraditi i u prvoj polovini 2014. godine, dok će još 50% preduzeća koja nisu investirala u opremu i tehnologiju u drugoj polovini 2013. godine, spremno da investira u prvoj polovini 2014. godine (prognoza).

Da li je u drugoj polovini 2013. bilo investicija u opremu i tehnologiju?

Grafikon 40 – Investicije u opremu i tehnologiju, svi sektori zajedno

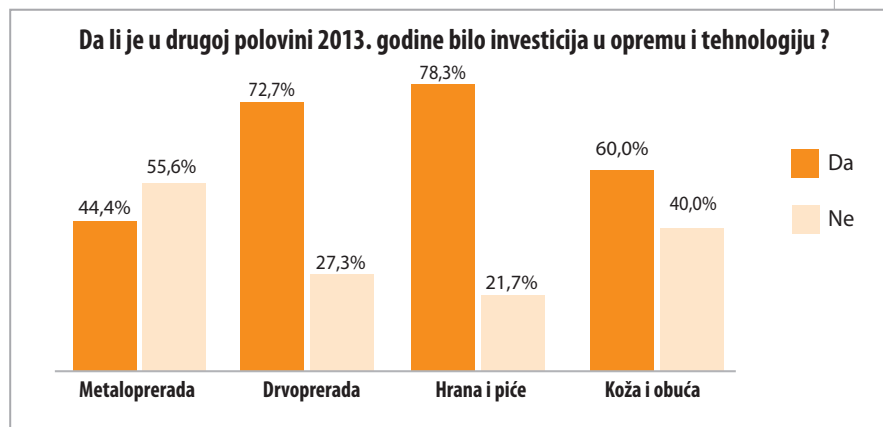
Da li planirate u prvoj polovini 2014. investirati u opremu i tehnologiju?

Grafikon 41 – Prognoza investicija u opremu i tehnologiju, svi sektori zajedno

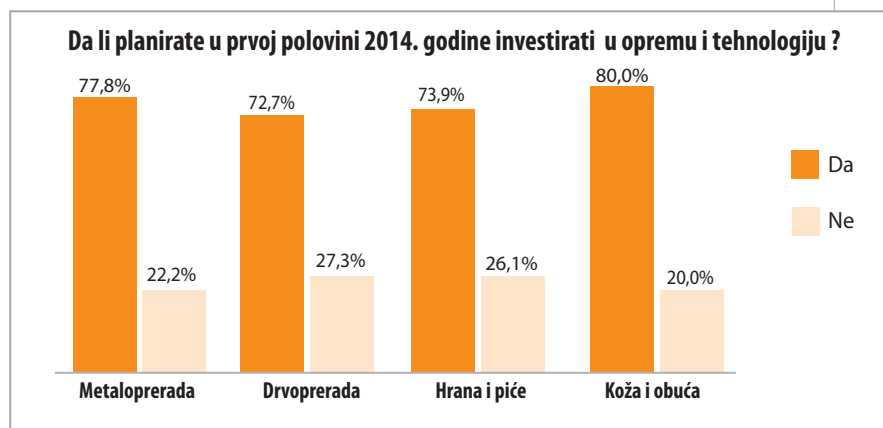
Sektori drvoprerađiva i hrana/piće su imali najveće investicije u drugoj polovini 2013. godine, što se uočava na grafikonu 40.

Grafikon 42 – Investicije u opremu i tehnologiju po sektorima

Kada govorimo o prognoziranom nivou investicija u opremu i tehnologiju, primjećuje se da je prisutan gotovo ujednačen optimizam kod svih sektora, gdje velika većina preduzeća (konstantno preko 70%) planira da investira u prvoj polovini 2014. godine.

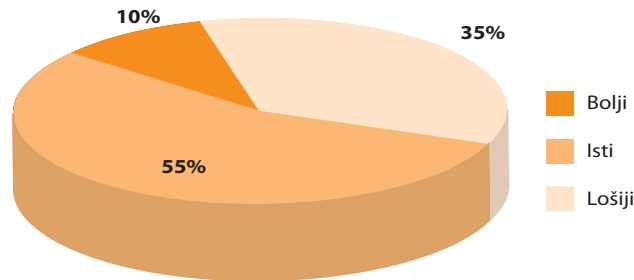
Grafikon 43 – Prognoza investicija u opremu i tehnologiju po sektorima

2.6. Privredni ambijent

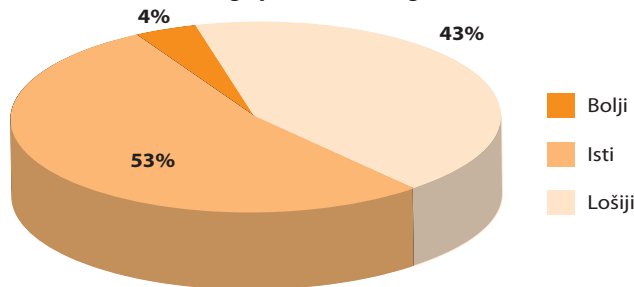
Za razliku od većine prethodnih dijelova, gdje je prisutan veći ili manji optimizam, oko ove teme većina ispitanika je saglasna da situacija u privredi, tj. opšti privredni ambijent nije stimulativan za opstanak i razvoj preduzeća. Naime, većina ih smatra da opšti privredni ambijent u kojem posluju je isti ili lošiji u drugoj polovini 2013. godine nego u prvoj polovini ove godine. Prognoze nisu optimistične, jer svega 2 ispitanika, ili 3,9% od ukupnog broja anketiranih, očekuju bolju situaciju u prvoj polovini 2014. godine.

Privredni ambijent u drugoj polovini u odnosu na prvu polovinu godine (2013)

Grafikon 44 – Ocjena privrednog ambijenta, svi sektori zajedno

Prognoza privrednog ambijenta u prvoj polovini 2014. u odnosu na drugu polovinu 2013. godine

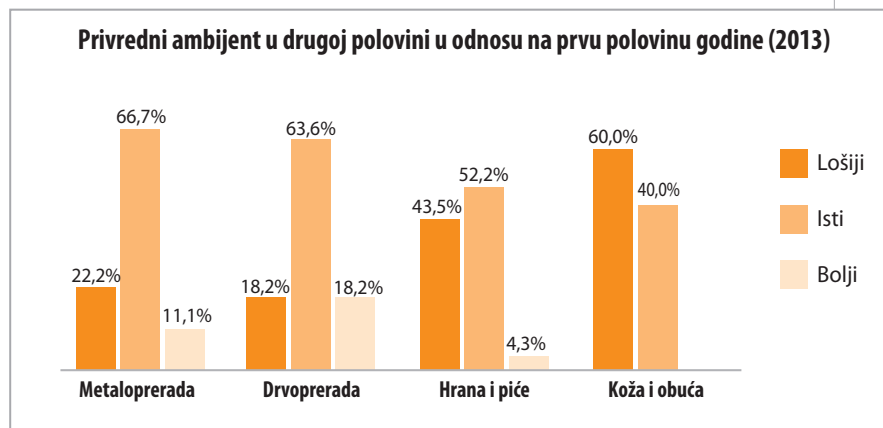

Grafikon 45 – Prognoza privrednog ambijenta, svi sektori zajedno

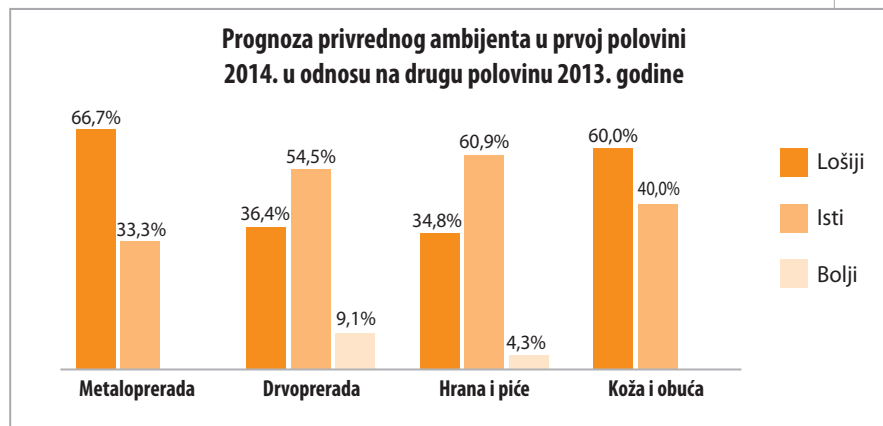
Uočeni pesimizam po ovom pitanju se najviše ispoljava u sektoru hrana i piće, gdje je najmanje ispitanika mišljenja da je druga polovina 2013. godine bolja od prve, a istovremeno ih se najviše izjasnilo da je

privredni ambijent lošiji nego što je bio. S druge strane, kada je prognoza u pitanju, u sektoru metaloprerada je dvije trećine ispitanika mišljenja da će situacija biti lošija, što je izuzetno pesimistično. Uglavnom loši stavovi po ovom pitanju dominiraju i u sektoru koža/obuća.

Grafikon 46 – Ocjena privrednog ambijenta po sektorima

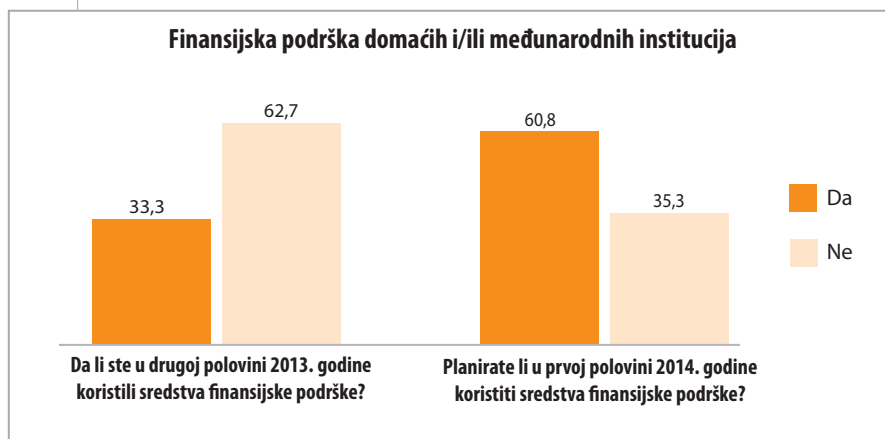
Grafikon 47 – Prognoza privrednog ambijenta po sektorima

2.7. Finansijska podrška, konsultantske usluge, uključenost u inicijative

2.7.1. Finansijska podrška od strane domaćih i/ili međunarodnih institucija

Analiza pokazuje da preduzeća uglavnom (skoro dvije trećine anketiranih) nisu koristila sredstva finansijske podrške od strane domaćih i/ili međunarodnih institucija u drugoj polovini 2013. godine, dok se u prvoj polovini 2014. godine mnoga preduzeća planiraju finansirati na ovaj način.

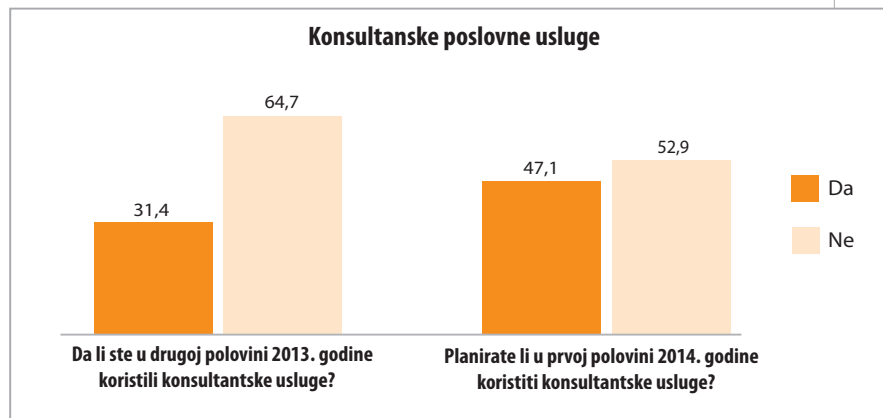
Grafikon 48 – Finansijska podrška (u drugoj polovini 2013. godine i prognoza)

Kako u cijelom uzorku, tako i po sektorima koje smo posmatrali, imamo sličnu strukturu odgovora na ovo pitanje, to znači da se stavovi između sektora ne razlikuju značajno. Mala razlika je prisutna samo kod metaloprerađivačkog sektora, gdje se u prvoj polovini 2014. godine ne očekuje da značajan broj preduzeća koristi ova sredstva (manje od 50% ih planira koristiti), što nije slučaj sa ostalim sektorima.

2.7.2. Konsultantske usluge

Kada je u pitanju korištenje konsultantskih usluga, analiza pokazuje da preduzeća nisu bila mnogo zainteresovana za ovaj vid pomoći u drugoj polovini 2013. godine (manje od trećine koristi ovu uslugu). Pozitivan trend se očekuje u prvoj polovini 2014. godine, ali ne dovoljno veliki kao kod apliciranja za finansijsku podršku.

Grafikon 49 – Korišćenje konsultantskih usluga (u drugoj polovini 2013. godine i prognoza)

Struktura odgovora po sektorima je značajno različita u sektoru drvoprerađiva, kada je u pitanju prognoza za prvu polovinu 2014. godine. Naime, velika većina anketiranih (72,7%) niti je koristila niti planira da koristi ove usluge u budućnosti. Odgovori na ovo pitanje su potpuno identični i za prvi i za drugi period posmatranja. Za razliku od pomenutog sektora, struktura odgovora kod ostalih je slična kao u cijelom uzorku.

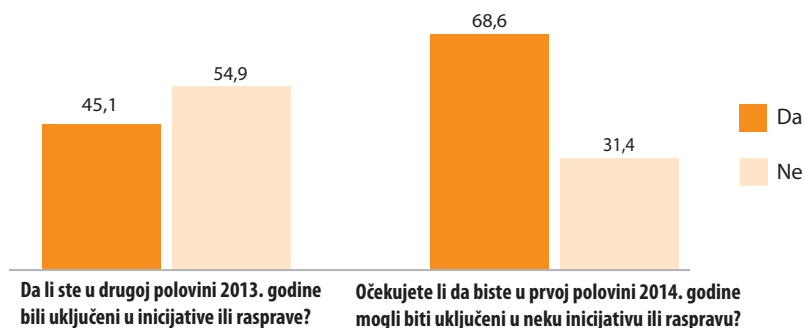
2.7.3. Uključivanje u inicijative ili rasprave o poboljšanju uslova poslovanja

Na kraju, uključivanje u inicijative ili rasprave o poboljšanju uslova poslovanja nije na nezavidnom položaju u privredi. Podaci iz uzorka govore u prilog tome, jer je u drugoj polovini 2013. godine skoro polovina preduzeća bila uključena. Treba napomenuti da je najveća procentualna uključenost zabilježena u sektoru hrana/piće (natpolovično), dok je kod ostalih taj omjer ujednačen.

Prognoze donose još veći optimizam, jer skoro 70% anketiranih očekuje veću uključenost u inicijative ili rasprave o poboljšanju uslova poslovanja u narednom periodu. Od sektora je to najviše izraženo u drvoprerađivačkom gdje 81,8% preduzeća očekuje da bi moglo biti uključeno u neku inicijativu ili raspravu, koja će za cilj imati poboljšanje uslova poslovanja.

Konkretno, 91,3% preduzeća koja su u drugoj polovini 2013. godine bila uključena u ovakve inicijative očekuju da će biti uključena i u narednom periodu, dok od onih preduzeća koja nisu bila uključena u pomenute inicijative ili rasprave, polovina (50%) očekuje da bi mogla biti uključena u prvoj polovini 2014. godine.

Uključenost u inicijative ili rasprave o poboljšanju uslova za poslovanje

Grafikon 50 – Inicijative i rasprave o poboljšanju uslova za poslovanje

Zaključak

Prvi broj *Barometra poslovnog okruženja malih i srednjih preduzeća*, kog trenutno čitate, izlazi u momentu kada su Bosnu i Hercegovinu zadesile katastrofalne poplave. Ta elementarna nepogoda ostavila je velike posljedice u životu ljudi sa ovog područja, ogromnu materijalnu i drugu štetu.

Kao što smo rekli u uvodu, ovo istraživanje je obavljeno u periodu neposredno prije ove velike nesreće koja je zadesila Bosnu i Hercegovinu. Nemili događaji koji su se desili značajno će uticati na buduća privredna kretanja. Međutim, očekivanja koja su postojala prije poplava, prikazana u ovom dokumentu, biće moguće uporediti sa očekivanjima koji su formirana nakon poplava. Na ovaj način, moći ćemo vidjeti u kom pravcu se stvari mijenjaju i kojom dinamikom.

Očekivanja su bila takva da će se u prvom dijelu 2014. godine uglavnom ostvariti bar isti ili čak veći obim proizvodnje kao u drugoj polovini prethodne godine. Ovakva očekivanja su bila optimistična imajući u vidu činjenicu da je druga polovina 2013. godine znatno bolja od prve.

Sa druge strane, sa stanovišta finansija, preduzeća su iskazivala optimizam, jer je 90% njih očekivalo isti ili veći dobitak u narednom periodu. Važno je napomenuti da su mnoga preduzeća bila optimistična u pogledu nenaplaćenih potraživanja u budućnosti, jer je svega 4% smatralo da će imati negativan trend u prvoj polovini 2014. godine.

Anketirana preduzeća nisu bila nezadovoljna svojim radnicima, što rezultati nedvosmisleno pokazuju. Tačnije, nije bilo preduzeća kod kojih se stanje vještina radnika pogoršavalo, niti se po tom osnovu očekivao negativan trend. Osim toga, očekivala su se i nova radna mjesta, ali i smanjenje broja zaposlenih kod 20% anketiranih preduzeća (uglavnom u sektorima drvoprerađiva i hrana/piće). U pogledu investicija, najveća ulaganja su bila predviđena u inovacije te opremu i tehnologiju, dok je malo lošije stanje bilo kada je u pitanju infrastruktura. Po prognozama se očekivalo da u prvoj polovini 2014. godine sektor hrana/piće bude najviše investiciono orijentisan.

Na kraju, uočava se veliko nezadovoljstvo privrednim ambijentom koji je uglavnom okarakterisan kao lošiji nego ranije i, što je još gore, ne očekuje se značajan napredak na ovom polju (prognoza za 2014). U vezi sa prethodnim, preduzeća su bila prilično letargična kada posmatramo podsticaje ili razne vidove konsultacija, što može biti rezultat lošeg ambijenta u kom posluju, odnosno nepovjerenja.

*Agencija za razvoj preduzeća **Eda** nastavlja sa kontinuiranim praćenjem najvažnijih ekonomskih parametara, na osnovu definisane metodologije.*

Sljedeći broj planiran je za jesen 2014. godine.

Aneks

Barometar poslovnog okruženja malih i srednjih preduzeća

- Upitnik -

Poštovani,

Anketa koja je pred Vama predstavlja dio istraživačkih aktivnosti koje se provode u okviru projekta „*CREDO Krajina*”. Cilj projekta je poboljšanje konkurentnosti malih i srednjih preduzeća kako bi se održala postojeća i kreirala nova radna mjesta i poboljšao ekonomski status ovog područja. U anketiranju učestvuju preduzeća iz oblasti metaloprerade, drvoprerade, proizvodnje hrane i pića, proizvodnje kože i obuće, proizvodnje gume i plastike i informaciono-komunikacionih tehnologija. Putem ovog upitnika prikupljamo Vaša mišljenja i stavove o najvažnijim preduslovima i karakteristikama poslovanja. Da bismo mogli pratiti kako se oni mijenjaju, ovu anketu ćemo provoditi dva puta godišnje. Zainteresovana preduzeća koja učestvuju u anketiranju mogu dobiti najvažnije nalaze istraživanja i uporediti svoje preduzeće sa prosjekom grane. Za popunjavanje upitnika je potrebno samo 5 minuta, a svi Vaši odgovori ostaju anonimni - tajnost podataka je zagarantovana.

Za eventualne dodatne informacije možete se obratiti Biljani Majkić iz Agencije za razvoj preduzeća *Eda* putem telefona 051/300-241 ili imejlom - bmajkic@edabl.org.

Hvala na saradnji.

I OPŠTI PODACI O PREDUZEĆU

Naziv preduzeća: _____

Opština/grad: _____

Osnovna djelatnost:

(zaokružite jednu od ponuđenih djelatnosti)

1. Metaloprerada
2. Drvoprerada
3. Proizvodnja hrane i pića
4. Proizvodnja kože i obuće
5. Proizvodnja gume i plastike
6. Informaciono-komunikacione tehnologije
7. Ostalo (upišite šta) _____

Fizički obim proizvodnje		Veća	Ista	Manja
a) Ukupna proizvedena količina	Druga polovina 2013. godine u odnosu na prvu polovinu 2013.			
	Prva polovina 2014. godine u odnosu na drugu polovinu 2013. (prognoza)			
b) Narudžbe iz inostranstva	Druga polovina 2013. godine u odnosu na prvu polovinu 2013. godine			
	Prva polovina 2014. godine u odnosu na drugu polovinu 2013. (prognoza)			
c) Narudžbe sa domaćeg tržišta	Druga polovina 2013. godine u odnosu na prvu polovinu 2013.			
	Prva polovina 2014. godine u odnosu na drugu polovinu 2013. (prognoza)			

Finansije		Veći	Isti nivo	Manji
a) Dobitak/gubitak (zaokružiti jedno)	2013. godine u odnosu na 2012.			
	2014. godine u odnosu na 2013. (prognoza)			
b) Nenaplaćena potraživanja	2013. godine u odnosu na 2012.			
	2014. godine u odnosu na 2013. (prognoza)			
c) Obaveze	2013. godine u odnosu na 2012.			
	2014. godine u odnosu na 2013. (prognoza)			

Radna snaga i vještine			Veći	Isti nivo	Manji
a) Broj zaposlenih	Druga polovina 2013. godine u odnosu na prvu polovinu 2013.				
	Prva polovina 2014. godine u odnosu na drugu polovinu 2013. (prognoza)				
b) Stanje vještina	Druga polovina 2013. godine u odnosu na prvu polovinu 2013.				
	Prva polovina 2014. godine u odnosu na drugu polovinu 2013. (prognoza)				

Kapaciteti			Veći stepen	Isti nivo	Manji stepen
Kako se koriste kapaciteti?	Druga polovina 2013. godine u odnosu na prvu polovinu 2013.				
	Prva polovina 2014. god. u odnosu na drugu polovinu 2013. (prognoza)				

Investicije			DA	NE
Unapređenje poslovanja (inovacije)	Da li je u drugoj polovini 2013. godine bilo investicija u unapređenje poslovanja (inovacije)?			
	Planira li se u prvoj polovini 2014. godine investirati u unapređenje poslovanja (inovacije)?			
Infrastruktura i objekti	Da li je u drugoj polovini 2013. godine bilo investicija u infrastrukturu i objekte?			
	Planira li se u prvoj polovini 2014. godine investirati u infrastrukturu i objekte?			
Oprema i tehnologija	Da li je u drugoj polovini 2013. godine bilo investicija u opremu i tehnologiju?			
	Planira li se u prvoj polovini 2014. godine investirati u opremu i tehnologiju?			

Privredni ambijent		Lošiji	Približno isti	Bolji
Kako biste ocijenili opšti privredni ambijent u kojem poslujete?	Druga polovina 2013. godine u odnosu na prvu polovinu 2013.			
	Prva polovina 2014. godine u odnosu na drugu polovinu 2013. (prognoza)			

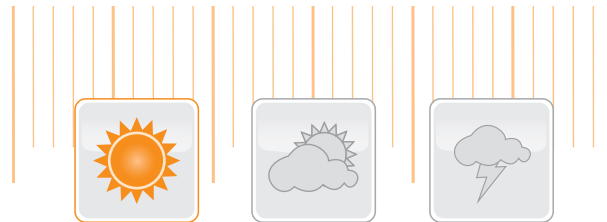
Finansijska podrška, konsultantske usluge, uključenost u inicijative	DA	NE
Da li ste u drugoj polovini 2013. godine koristili sredstva finansijske podrške od strane domaćih i/ili međunarodnih institucija?		
Namjeravate li u prvoj polovini 2014. godine koristiti sredstva finansijske podrške od strane domaćih i/ili međunarodnih institucija?		
Da li ste u drugoj polovini 2013. godine koristili neke od konsultantskih poslovnih usluga?		
Namjeravate li u prvoj polovini 2014. godine koristiti neke od konsultantskih poslovnih usluga?		
Da li ste u drugoj polovini 2013. godine bili uključeni u neku inicijativu ili raspravu o poboljšanju uslova za poslovanje?		
Očekujete li da biste mogli biti uključeni u neku inicijativu ili raspravu o poboljšanju uslova za poslovanje u prvoj polovini 2014.		

Da li želite da dobijete najvažnije nalaze ovog istraživanja za Vašu djelatnost?
(**zaokružite jednan od ponuđenih odgovora**)

Da (upisati e-mail na koji će nalazi biti poslani) _____

Ne

Hvala na saradnji.

Agencija za razvoj preduzeća *Eda*

Đure Jakšića 11, 78000 Banja Luka, BiH
Telefon: +387 51 300 241, +387 51 319 507
Telefaks: +387 51 318 838
www.edabl.org, eda@edabl.org